

SÕNARAAMATU KASUTUSJUHEND

1. Märksõnade esitus

Iga iseseisev sõna esitatakse omaette märksõnana. Kui sõna on tuntud vaid Setomaa ühes osas või kui sõnal on piirkonniti erinevad häälikulised variandid, märgitakse juurde murraku tähis (I – idaseto, L – lõunaseto, P – põhjaseto). Murrakut ei märgita rahvalaulunäidetel.

Kui sõnal on mitu tähendust, siis eristavad tähendusi nummerdatud tähendusrühmad. Kirjapildilt identsed, aga eri tähendusega märksõnad on esitatud homonüüminumbriga (nt **minehümä**¹ 'minestama', **minehümä**² 'korda minema, edenema'). Mitmusliku märksõna järel on mitmuse märgend *pl* (**kaaladsi**[?] *pl* 'seto naise kaelaehetd').

Sõnad on järjestatud vastavalt eesti tähestikule. Tähenduserinevusteta sõnade häälikulised variandid on koondatud ühe märksõna alla (nt **haheh** <hahe, haheht>, **hahe**[?] <hahe, hahet> 'koidukuma'; **sallaś** ~ **salas** <salasi, salasit> 'onn'). Kui sõnaartiklis on mitu märksõnavarianti, esitatakse laiemalt tuntud sõnavormid eespool. Peenendatud konsonandiga vormid asetsevad samakujuliste peenendamata konsonandiga vormide järel. Kui sõnakujud või muutevormid lahknevad oluliselt, on samatähenduslikud sõnad esitatud eri märksõnadena, millele on vastastikku viidatud.

Liitsõnu on sõnaraamatusse võetud valikuliselt, eeskätt neid, mille tähendus ei tulene otseselt nende osiste tähendustest. Liitsõna osi eraldab püstkriips (nt **pikk|elläi** 'uss, madu'), mida korratakse muutevormides (<pikkä|eläjä, pikkä|eläjä>). Näitelauses liitsõnapiiri ei märgita.

2. Sõnaartiklite ülesehitus

Sõnaartikkel algab poolpaksus kirjas märksõnaga, mille järel märgitakse lühendiga sõnaliik.

Märksõnale järgnevad muutevormid noolsulgude vahel. Põhivormidena esitatakse käändsõnadel omastav ja osastav kääne (nt **linats** *s* <linadsi, linasit> 'linalakk'), pöördõnadel *da*-tegevusnimi ja ainsuse 1. pööre (**tulõlöma** *v* <tulõlda[?], tulõlõ> 'tulema (pidevalt)'). Kui ainsuse

1. pööre on tähenduslikult välistatud, siis antakse vormiviitega ainuse 3. pööre (nt **tälknemä**¹ v <tälknedä², (tä) .tälknes> 'idanema'). Kui samal märksõnal on erinevaid muutmisi, esitatakse need kaldkriipsuga eraldatud muutevormide rühmadena (nt **leenik** s <leenigo, leenikot> / <leenigu, leenikut> 'tallevil'). Vajaduse korral lisatakse semikooloni järel koos vorminimega muid käände- või pöördeforme. Muu grammatiline kasutusinfo antakse vajaduse korral vormide järel või tähendusnumbri järel enne seletust (nt **sagamanõ** adj <sagamatsõ, sagramast> (*hrl liitsõna osana*) 'taoline, sugune').

Grammatilisele kasutusinfole järgneb sõna tähenduse seletus, väiksemad tähendusnüansid eraldatakse semikooloniga (nt **nurdsahuma** v <nurdsahuda², nurdsahu> 'nördima; solvuma'). Märksõnade eri tähendusi eristatakse tähendusrühmadena (nt **ette|kaek**¹ s <ette|.kaeki, ette|.kaekit> '1. ettevaatus 2. ettenägelikkus').

Vajaduse korral esitatakse alamärksõnadena kaksikpüstkriipsu järel seotud tähendusega liitsõnu, püsiühendeid ja vorme (nt märksõna **tsäposka**² 'kaelakee' juures || **kellä tsäposka**² pl 'seinakella ketid'; märksõna **.fookla** 'klaas' juures || **.fookla**² pl 'prillid').

Tähendust ja kasutust täpsustavad märgendid esitatakse enne tähenduse seletust ptiikirjas (nt **tsüdsõ** s <tšüdsõ, tšütsõ>, **tsüdsõ** <tšüdsõ, tšütsõ> LASTEK 'hunt, hundu'; PILTL 'täi'). Taime- ja loomanimetuste seletusele järgneb ladina termin, nt **hahelpai** 'höberemmelgas' (*Salix alba*).

Sõna tähenduse seletuse järel esitatakse kaldkirjas näitelause, mis avavad sõna tähendust ning iseloomustavad kasutust. Igal tähendusrühmal on omad näitelause, millele järgneb tõlge eesti keelde. Kui näitelause pärineb folkloorsest allikast, on see märgitud lause järel sulgudes, nt *keerutõlõs, veerüteles, lätš .otsa, lõi muna?* (*hummal*) (mõistatus) 'keerutab, veeretab, läks latva, munes muna?' (*humal*); *kas om miho mettä toonu?, vahalanõ vahha toonu?* (rahvalaulust) 'kas on mesilane mett toonud, vahalane (mesilane) vaha toonud?'. Rahvaluulenäited esitatakse sõnartiklis näitestiku lõpus.

Sõnaraamatus esitatud sünonüümile või samatähenduslikule sõnale viidatakse tähendusviitega Vt (**ainustõ** Vt .ainsahe), need sünonüümi viited on esitatud vastastikku. Sõna teistele sünonüümidele, mida käesolevas sõnaraamatus ei esitata (tulevad suurde seto sõnaraamatusse), viidatakse lühendiga Vrd (**.arstja** Vrd .arbja, sobija). Kui märksõna on samatähendusliku sõna häälikuvariant ja viidatakse põhivariandile, siis kasutatakse suunamismärki (**herävil** → herevil). Mõlemad variantid esitatakse põhivariandi artiklis.

3. Märkimisviis

Seto sõnaraamatus kasutatakse seto kirjaviisi, mida täiendavad mõned hääldust täpsustavad märgid. Märksõna ja põhivormid esitatakse seto kirjakeele traditsioonist lähtuvalt.

Seto keeles pea alati poolpikka sõnalõpulist *s-i* märgitakse kapiiteelkirjas (nt *eläs* > *eläs* 'elab', *tulõs* > *tulõs* 'tuleks'). Poolpikka *s-i* sõna lõpul märgitakse kahekordselt ainult ühesilbilistes sõnades, kus esineb *s-i* hääldusel pikkusevastandus (nt *viis* '(laulu)viis', *viisś* '(tema)viiks').

Vahelduva häälduse puhul ei esitata märksõnas ega põhivormides vokaalidevahelist kaksikkonsonanti (nt *jamahhus* > *jamahus* 'lõök, pauk'; *toibõrdamma* > *toibõrdama* 'toibuma, paranema (haigusest)'), kuid näitelauses on säilitatud originaalkuju (nt *.võt'mõ klõpsahhus oll' kuulda*[?] 'võtme klõpsatust oli kuulda').

Kolmandat vältet näitab punkt sõna või rõhulise silbi ees (nt *.allik* <.alligu ~ .alliku, .allikku> 'alandlik'; *kadinits* <kadinitsa, kadi.nitsa> 'viirikupann'). Vältemärki ei kasutata ühesilbilistes sõnades ja ülipika klusiiliga tüvedes.

Rõhumärk graavis näitab sõna pearõhku järgsilbis (nt *kõr'lõõr* ~ *kõr'lõõr*[?] 'kurluu (kure hääletsus)').

Konsonantide peenendust ehk palatalisatsiooni tähistab akuut ' (nt *pallo* 'palju'). Palatalisatsiooni ei märgita *j-i* ja eesvokaalide *e, i, ä* ja *ü* ees (nt *kõo|tatt* *s* <kõo|tati, kõo|tatti> 'kasepuravik'). Konsonantühendites märgitakse palatalisatsiooni vastavalt seto hääldusele viimasel konsonandil enne grammatilist tunnust või lõppu (nt *.jankśma* v <janksi[?], janksi> 'põruma; kõikuma').

Alakaart *˘* kasutatakse näitelauses tagaeituse kokkuhäälduse märkimiseks (nt *taha_i* 'ei taha', *tulõ_s* 'ei tulnud').

Seto keelele omased helitud vokaalid on märgitud kapiteeltähega (v.a rahvalaulunäited), nt *kirgitämä* v <kirgitä[?], kirgidä> 'kikitama, kikki ajama'; *kullusseh* ~ *kullussõh* adv 'peidus; kuuldekaugusel; kättesaadaval'.

Vastavalt seto kirjaviisile märgitakse kõrget keskvokaali *õ*-ga ja kesk-kõrget keskvokaali *õ*-ga (nt *liha|võödõh* s <liha|võõõtõ, liha|võödõht> 'ülestõusmispühad, lihavõtted').

Kõrisulghäälikut märgib [?] (nt *hel'ovalla*[?] adv 'minemas, minekuvalmis').

Märgid

- punkt märksõna või muutevormi ees tähistab kolmandat väldet
- ˘ rõhumärk (graavis) näitab sõna pearõhku järgsilbis
- ˙ aktsendimärk (akuut) näitab konsonandi peenendust
- ~ tilde eraldab märksõnade ja muutevormide variante
- < > noolsulgudes on sõna põhivormid
- ( ) ümarsulgudes esitatakse tähenduste seletuste ja näitelausete tõlgete lisaseletused
- [ ] nurksulgudes esitatakse näitelausete tõlgete täiendused
- ; semikoolon eraldab tähendusrühmi ja näitelauseid
- || kaksikpüstkriipsu järel esitatakse alamärksõnad
- ˘ alakaar näitab kokkuhääldust
- suunamismärk juhib märksõna põhivariandi juurde

Lühendid

Suurtähtlühendid sõna tähenduse seletuse ees ja näidete järel näitavad sõnade ja näidete stiili, kasutusvaldkonda või -sagedust.

EUF	eufemism
FOLK	folkloor
HELLITL	hellitav
HLV	halvustav
HRV	harv
IROON	ironiline
LASTEK	lastekeelne
NLJ	naljatlev
PEJOR	pejoratiivne
PILTL	piltlik
UUS	uudissõna
VAN	vananenud

Väiketähtlühenditega osutatakse sõnaliiki, sõnade grammatilist kasutusinfot ja sarnaseid viidatavaid sõnu.

adj	adjektiiv, omadussõna
adv	adverb, mäarsõna
dem	deminutiiv, vähendussõna
g	genitiiv, omastav kääne

hrl	harilikult
indekl	indeklinaabel, muutumatu sõna
interj	interjektsioon, hüüdsõna
komp	komparatiiv, keskvõrre
konj	sidesõna
num	numeraal, arvsõna
p	partitiiv, osastav kääne
part	partitsiip, kesksõna
pl	mitmus, mitmuslik sõna
postp	postpositsioon, tagasõna
prep	prepositsioon, eessõna
pron	pronoomen, asesõna
s	substantiiv, nimisõna
v	verb, tegusõna
vrd	võrdle
vt	vaata

Seto murrakute lühendid

- I idaseto
- L lõunaseto
- P põhjaseto

Kasutatud aineistik

Seto sõnaraamatu märksõnastiku ja näidete täiendamisel on allikateks olnud murdekorpused, sõnaraamatud, setokeelsed raamatud ja käsi- kirjad, nagu „Väike murdesõnastik I–II“, Eesti Keele Instituudi eesti murrete ja soome-ugri keelte arhiiv (<http://emsuka.eki.ee/>, peamiselt selle J. F. Wiedemanni sedelkogu), koostamisel olev „Eesti murrete sõnaraamat“ (*a – pari*), Tartu Ülikooli eesti murrete ja sugulaskeelte arhiiv (<https://murdearhiiv.ut.ee/>), Julius Mägiste „Setukaistekstejä“ (Helsinki, 1977) ja „Seto sõnastik“ (toim Mariko Faster, 2007), „Setu pärimus Ello Kirsi kirjapanekus“ (<http://www.folklore.ee/setukirss/?andmebaas>), Nikolai Rømmeli, Veera Pino ja Nasta Pino kirja pandud tekstid, Stepan Karja saadetud materjalid, Feodor Vana-

hundi „Ilosa’ ja pogana’ jutu” (koost ja toim Andreas Kalkun, 2015) ja mitmed teised Seto Instituudi välja antud trükised.

Rahvalaulunäidete allikaiks on peamiselt Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvaluulekogud, Jakob Hurda „Setukeste laulud I–III“ (<http://www.folklore.ee/rl/pubte/ee/setu/laul/>), Anne Vabarna värsseposed (<http://www.folklore.ee/rl/pubte/ee/setu/anne/index.html>), Ksenja Linna ja paljude teiste seto lauluemade laulud.